

VÝZNAMNÁ ANGLO-AMERICKÁ ENCYKLOPÉDIA

Encyklopedická a slovníková filozofická literatúra je významnou pomôckou pri štúdiu filozofie, lebo uľahčuje osvojenie si obsahu filozofických pojmov, umožňuje rýchlu orientáciu v dejinách, podáva základné informácie o filozofických smeroch, jednotlivých filozofoch a ich dielach, skratka, je to kľúč od „brány“ filozofie. Tento druh filozofickej literatúry je dnes už tak rozvinutý, že tvorí určité typy od jednoduchých propedeutických slovníkov cez špecializované slovníky pojmov a filozofov až po rozsiahle encyklopédie. Táto literatúra má význam nielen pre začínajúcich študentov, ale aj pre odborníkov. Oblasť filozofie a produkcia filozofickej literatúry je totiž už tak rozsiahla, že je prakticky nemožné venovať sa rovnako všetkým jej disciplinám. Túto nevýhodu vyplývajúcu zo špecializácie eliminuje práve encyklopedická literatúra, ktorá je spoločnou strechou všetkých filozofických odborov. Dobré dielo tohto žánru je teda viac ako súhrn elementárnych definícií a informácií a prakticky predstavuje jednotu filozofie. Je dobrou reprezentáciou filozofie, že môže poskytnúť také vynikajúce diela, ako je Eislerov *Slovník filozofických pojmov*, štvorzväzková talianska *Filozofická encyklopédia*, dvojzväzkový Ziegenfussov *Filozofický lexikón* — príručka filozofie podľa osôb, Abbagnanov dvojzväzkový *Filozofický slovník*, päťzväzková sovietska *Filozofická encyklopédia* a rad ďalších.

V minulom roku pribudlo nové monumentálne dielo *The Encyclopedia of Philosophy* z vydavateľstva The Macmillan Company and The Free Press, New York

a Collier-Macmillan Ltd., London. Rozsah i obsah tejto encyklopédie je taký, že si zasluhuje osobitnú pozornosť, lebo je to nesporne jedno z vrcholných diel tohto druhu. Obraz o rozsahu nám podávajú tieto údaje. Encyklopédia má osem zväzkov veľkého formátu, približne 8000 stránkov textu, čo predstavuje asi 12 000 strán normálneho knižného formátu. Redakčnú radu tvorilo vyše 100 známych odborníkov-filozofov, redakčné práce usmerňoval početný štáb zoskupený podľa príslušných úloh. Viacerí členovia redakčnej rady sú súčasne aj autormi niektorých hesiel. Vlastný obsah *Encyklopédie* vytvorilo 519 autorov, prevažne z Ameriky, Veľkej Británie, v menšom počte z Francie, západného Nemecka, Talianska a iných krajín. Krajiny „Východnej Európy“ reprezentuje prof. Mostowski a juhoslovanskí profesori: Paučević, Gajović, Šešić, Stojković, Filipović (Belehrad, Záhreb). Zloženie redakčnej rady i zoznam autorov ukazuje, že je to americké dielo, produkt americko-anglickej filozofickej kultúry.

Počet spracovaných hesiel je asi 1500, čo v porovnaní s talianskou encyklopédiou (12 000) iste nie je veľa. Je to však iba zdanie, lebo menší počet je vyvážený rozsahom a úrovňou spracovania. Syntetický aspekt určil aj celkový charakter diela. Menej závažné technické termíny, etymologické vysvetlivky, autentické definície a citáty (typické napríklad u Eislera) boli vynechané a pozornosť sa sústredila na heslá umožňujúce monografický záber. A skutočne, niektoré heslá by mohli byť aj ako samostatné publikácie so všetkými kritériami rozsahu i obsahu náročnosti. Ak

by sme mali stručne charakterizovať obsah *Encyklopédie*, povedali by sme, že je to súbor monografií rešpektujúcich mieru proporcionality. Táto hlavná zásada a metóda umožňuje vyčerpať obsah hesla úplne, teda to, čo pri veľkom počte hesiel nie je možné urobiť. Rozhodujúcu úlohu hrala iste okolnosť, že redakcia za prispievateľov vybrala známych odborníkov, špecialistov v danej problematike, autorov základných alebo vynikajúcich monografií. V tomto spočíva neodškriepiteľná a trvalá hodnota *Encyklopédie*. Na jedného autora pripadli priemerne 3 heslá (viacerí napísali po jednom), čo umožnilo dôkladnosť a promptnosť spracovania. Na druhej strane vyplývalo z toho nebezpečie opakovania a prekrývania; redakcii sa však podarilo tomuto úskaliu uspokojivo vyhnúť.

Nad celkovým charakterom a ideovým zámerom *Encyklopédie* sa v úvode zamýšľa hlavný redaktor prof. Paul Edwards (New York) a uznáva, že je nemožné nestáť na určitom stanovisku. Ak by takéto dielo zostavovali napríklad hegeláni, výber hesiel i spracovanie by iste bolo tým ovplyvnené. Charakter diela vysvetľuje tým, že on sám ako aj väčšina prispievateľov je vychovaná v analytickej a empirickej tradícii anglosaskej filozofie (Introduction, XI). Ideologický a metodologický postoj uplatňovaný v *Encyklopédii* sa vyznačuje maximálnou objektívnosťou, dôrazom na faktový obsah, vyhýbaním sa ideologickej interpretácii, i keď v niektorých poznámkach hodnotiacich súčasnú situáciu vo filozofii východnej Európy sa toto celkom nepodarilo a možno pozorovať neúplnosť alebo jednostrannosť informovanosti autorov.

Spomenutý metodologický postoj sa uplatňuje aj vo výbere hesiel. Veľká pozornosť sa venuje práve analytickej filozofii, sémantike, teórii vedy a modernej logike. Po tejto stránke je *Encyklopédia* zdrojom informácií na vysokej profesionálnej úrovni. Celkový dôraz na súčasnosť ju robí zaujímavou, aktuálnou, v pravom zmysle up-to-date. Objektívnu ideovú po-

zíciu dokazuje skutočnosť, že autormi základných hesiel marxistickej filozofie sú prevažne juhoslovanskí marxisti. Rozsah diela i počet autorov umožnili, podľa mienky hlavného redaktora to, že prakticky niet takého filozofického pojmu, ktorý by nebol v *Encyklopédii* obsiahnutý. S tým možno úplne súhlasiť. Vzniklo takto dielo, ktoré má síce aj propedeutický informatívny charakter, ale jeho ťažisko je v obsahovej náročnosti a kompletnosti. Jednotlivé heslá možno zoskupiť do niekoľkých charakteristických celkov. V prvom rade sú to dejiny filozofie, potom systematická filozofia vo svojej vnútornej členitosti (jednotlivé disciplíny) a napokon informácie technického charakteru (prehľad slovníkov, časopisov, bibliografia).

Dejiny filozofie sú zastúpené niekoľkými druhmi hesiel: osobné mená filozofov, charakteristiky určitých epoch a etáp, prehľady dejín filozofie jednotlivých krajín a prehľad vývinu významných filozofických smerov. Toto umožňuje podať mnohostranný pohľad na daný problém v rôznych súvislostiach, pravda, za cenu nevyhnutného opakovania. Napríklad Descartes figuruje ako samostatné osobné heslo, ďalej v rámci hesla Francúzska filozofia i Kartezianizmus. Opakovanie nemožno vylúčiť a záleží iba na jeho miere, ktorá je tým väčšia, čím nezávislejší na sebe sú jednotliví autori. Ak uvážime okolnosť, že ide o veľký počet autorov roztrúsených nielen po celých USA, ale po celom svete, ťažkosti obsahovej koordinácie sa ukážu celkom názorne. Napriek tomu čitateľ tieto opakovania si zvlášť neuvedomuje, pretože heslá z dejín filozofie sú rozptýlené a zvyčajne si všima len určitý problém alebo postavu. Historické heslá sú spracované s rutinou na základe suverénneho ovládania materiálu, vďaka skutočnosti, že ich spracovali vynikajúci odborníci a uznávané autority v danej oblasti. Napríklad autorom syntetického hesla Americká filozofia je prof. P. Kurz (New York), pôvodca viacerých prác z dejín americkej filozofie (*Americká filozofia*

XX. storočia, 1966). Pehľad francúzskej filozofie spracoval prof. G. Boas, okrem iných prác, autor diela *Francúzska filozofia obdobia romantizmu* (1964). Takto by sme mohli pokračovať ďalej. Platí to nielen o veľkých syntetických heslách, ale aj o jednotlivých filozofoch. Redakcia sa samozrejme orientovala v prvom rade na domáciach autorov, kde to však bolo potrebné, obrátila sa na zahraničných znalcov. Pretože v *Encyklopédii* je zastúpená heslami aj oblasť socialistických štátov, medzi nimi aj naša republika, bude nás iste zaujímať, aké miesto sa nám dostalo v panoráme svetovej filozofie a aký postup sa tu volil. Okrem juhoslovanských filozofov, ktorí sú autormi hesiel z dejín vlastnej filozofie, a prof. Mostowského z Varšavy, ktorý spracoval heslo o A. Tarskom, ostatní prispievatelia majú síce nejaký vzťah ku krajine „za železnou oponou“, buď tu určitý čas žili, alebo i keď nežili, sú autormi prác z jej kultúrnych dejín, rozhodne nemajú však bezprostredný vzťah k súčasnej filozofickej situácii. Obraz je potom neúplný, prípadne ideologicky deformovaný. Tento nedostatok pociťuje predovšetkým čitateľ-príslušník danej krajiny. Ak sa redakcia neobrátila priamo na filozofov týchto krajín, má to iste svoje dôvody, vyplývajúce z politických okolností i zo skúseností s presilou ideologizovania a propagandizmu, ktorý sa uplatňoval v marxistickej literatúre socialistických krajín. Z hľadiska obsahovej kompletnosti sú však tieto dôvody vedľajšie a nedostatkom sa dalo vyhnúť aspoň konzultáciami s domácimi odborníkmi. Hovorme však konkrétne. Heslo Československá filozofia spracoval prof. Milič Čapek, doktor pražskej Karlovej univerzity, teraz profesor filozofie v Bostone. Kontakt autora s našou republikou je zrejme staršieho dáta, lebo len tak možno vysvetliť, že sa na naše kultúrne dejiny pozerá „očami“ I. republiky a nepoužil závažné diela a materiály staré aspoň desať rokov. Je iste nedostatkom, ak sa v bibliografii neuvádzajú Králove *Dějiny československé filosofie*, *Pre-*

hled dejin slovenskej filozofie a rad ďalších. Ťažko je súhlasiť aj so záverečnou poznámkou: „Od roku 1948 je marxizmus-leninizmus oficiálnou filozofiou; žiadne iné náhľady sa netolerujú, hoci polemika proti nim stratila pôvodnú tvrdosť“ (zv. 2, str. 288). Že situácia je u nás trochu zložitejšia, o tom netreba nikoho z tunajších presvedčať, bude však potrebné viac presvedčať zahraničie. Ďalšie heslá vzťahujúce sa na Československo sú: Masaryk (R. Wellek), Bolzano (Y. Bar-Hillel), Komenský (R. Ulich), Hus (S. H. Thomson), Kafka (J. P. Stern). Možno diskutovať, či tento výber je reprezentatívny. Podľa môjho názoru ani zďaleka nie je, no nakoniec budme potešení, že nám *Encyklopédia* venovala pozornosť. Isté však je, že táto pozornosť sa mohla lepšie využiť, a to obojstranne. Medzi časopismi sa uvádzajú aj bývalé *Otázky marxistickej filozofie*, „vydávané v Bratislave, predtým v Prahe“. Pravda je, že nikdy v Prahe vydávané neboli. Uvádzané sú aj predchádzajúce názvy tohto časopisu, ale na terajší názov Filozofia sa zabudlo. Možno očakávať, že s poznámkami tohto druhu sa ozvú aj filozofi viacerých krajín, pretože najautentickejšie informácie ohľadom vlastnej kultúry môžu poskytnúť predsa len oni. Celkove *Encyklopédia* venovala pozornosť dejinám filozofie po stránke historickej i regionálnej viac ako uspokojivo. Niektoré menej významné postavy sa mohli síce spracovať stručnejšie, ale každá redakcia a vydavateľstvo má plné právo venovať sa predovšetkým svojim vlastným kultúrnym dejinám. Dielo je rozhodne veľmi dobrým sprievodcom a môže zodpovedne plniť aj úlohu učebnice dejín filozofie.

Dominantnou črtou *Encyklopédie* je dôraz na systematickú filozofiu, na jej súčasné prúdy, predovšetkým analytickú filozofiu, logiku, sémantiku, teóriu vedy. Pretože ide o prúdy pestované hlavne v anglosaských krajinách, tieto partie sú spracované tak, že dlho budú autoritatívnym prameňom informácií. Niektoré heslá

znesú aj najprísnejšie meradlá, kladené na samostatné publikácie (Jazyk, Filozofia jazyka, Logika, Sémantika, Veda a i.). Medzi autormi syntetických, ale aj drobnejších analytických partií nachádzeme mená známych autorít. Uvedieme niektoré: R. W. Ashby (Základné výroky, Lingvistická teória a priori, Princíp verifikácie), Y. Bar-Hillel (Syntaktické a sématické kategórie, Teória typov a i.), P. Bernays (Hilbert), M. Black (Indukcia, Pravdepodobnosť, Craigova teoréma), H. Feigl (Miller), A. Fraenkel (Cantor, Teória množín), C. Hempel (Konfirmácia, kvalitatívny aspekt). Heslo Logika je spracované na 149 stranách, čo je asi 400 stránová kniha a podáva taký syntetický obraz o logickej problematike, že ho samé možno považovať za encyklopédiu logiky. Iste by mala úspech aj ako samostatná publikácia.

Encyklopédia obsahuje niektoré informácie, ktoré v takejto podobe neboli dosiaľ nikde publikované. Je to najmä obsiahly prehľad a charakteristika filozofickej bibliografickej, slovníkovej a encyklopedickej literatúry a časopisov, ako aj náčrt historiografie filozofie. Prof. W. Gerber zhromaždil a roztriedil obrovský dokumentačný materiál, podáva prehľad slovníkov, encyklopédií a časopisov v historickom i regionálnom priereze. Jeho bystrému oku neušla ani slovenská bibliografia *O marxistickej filozofii a vedeckom komunizme*, vydaná Univerzitou Komenského v Bratislave r. 1962 so 400 záznamami. Už z hesla Filozofická bibliografia je jasné, aká ohromná široká je už táto oblasť sama osebe. Je to oblasť u nás, žiaľ, dosť zanedbávaná, ktorá má pre rozvoj filozofie, pre výmenu informácií základný význam.

Rozsiahla stať Filozofické slovníky a encyklopédie vychádza z historického prehľadu prvých diel tohto druhu, uvádza a charakterizuje významné všeobecné encyklopédie, ktoré majú blízky vzťah k filozofii (Moreri, Bayle, *Diderotova Encyklopédia*, *Encyclopaedia Britannica*, *Encyclopaedia Americana*, *Der Grosse Brockhaus*,

Boľšaja Sovetskaja Enciklopedija a i.) ako aj polovšeobecné encyklopédie (*Encyclopedia of the Social Sciences*).

Prehľad filozofických slovníkov začína stredovekom a postupuje po storočiach až k vzniku moderných slovníkov. Za prvé moderné dielo tohto druhu považuje autor *Philosophisches Lexicon* od J. G. Walcha (Leipzig 1726). Devätnáste storočie člení podľa jednotlivých krajín. Dvadsaťte storočie sa už člení po desaťročiach. Z nepochopiteľných príčin zo zoznamu vypadla talianska *Enciclopedia filosofica* (1957), ktorá je rozhodne na poprednom mieste vo svetovom meradle. Najdeme údaje aj o slovníkoch malých národov a východných kultúr (hebrejské, japonské, čínske). Zmieňuje sa aj o sovietskom Krátkom filozofickom slovníku z r. 1933 a jeho obrovskej publicite nielen v SSSR, ale aj na Západe a ilustruje jeho ideologický charakter napríklad na neúmernom rozsahu hesla Stalin. Ešte v r. 1945 končilo toto heslo výrokom, že nesmrteľné meno Stalina bude žiť naveky v srdciach a myšliach sovietskych ľudí, ale v nasledujúcom vydaní 1955 už táto veta chýba a v r. 1963 heslo Stalin chýba vôbec.

Osobitnou kapitolou je prehľad špecializovanej encyklopedickej literatúry, najmä teologickej. Tu existujú veľké diela s ceným materiálom pre dejiny filozofie (*Lexicon für Theologie und Kirche*, Freiburg 1957–1965, *The Universal Jewish Encyclopedia*, New York 1939–1943, *The Catholic Encyclopedia*, 16 zv., New York 1907–1912 atď.).

Úctyhodný je zoznam a charakteristika filozofických časopisov z pera toho istého autora. Začína sa prvými nemeckými časopismi z konca 18. stor., pokračuje 19. storočím, osobitne si všíma časové úseky 1914–1928, 1929–1938. Po druhej svetovej vojne postupuje po desaťročiach podľa jednotlivých krajín, alebo jazykových celkov. To už je skutočná záplava informácií s rizikom nepresností, pretože úplnosť je nad sily jednej osoby. Neuvádza sa napríklad pražský Filozofický časopis,

kým bratislavskému sa venuje pozornosť aj osudom jeho názvu. Toto sú podrobnosti, ktoré môže odstrániť iba dokonalá bibliografická a dokumentačná práca. Prof. Gerber urobil tu kus dobrej práce a prekliesnil cestu tomu, kto sa chce dôkladne venovať aj tejto stránke filozofie. Autor presvedčí čitateľa, že filozofia je ako rozsiahla krajina, kde jednotlivec je mizivo malý.

K heslám tohto druhu by mali pribudnúť informácie o svetových kongresoch filozofie i o filozofických spoločnostiach a ich medzinárodnej organizácii. Takto by obraz filozofie aj po stránke inštitucionálnej bol úplný.

Index *Encyklopédie* sa nachádza na konci ôsmeho zväzku. Bolo by užitočné v každom zväzku uviesť i zoznam nachádzajúcich sa hesiel. Prehľadnosť Indexu spočíva v tom, že sa v rámci hlavných hesiel uvá-

džajú aj heslá podradné a súčasne v abecednom poriadku i heslá menej významné, ale začlenené do väčších syntetických hesiel. Index je aj ukazovateľom rozsahu. Nejde iba o 1500 hesiel, ale o desaťnásobky toho počtu (asi 30 000 indexových záznamov).

Zmienku si zasluhuje aj bibliografia. Zásadne ku každému heslu je pripojený zoznam prameňov i najdôležitejšej literatúry. V takomto rozsahu žiadna encyklopédia bibliografiu dosiaľ neuvádzala.

Záverom možno vyjdenie Filozofickej encyklopédie hodnotiť ako významnú kultúrne udalosť, ako stelesnenie veľkého organizačného a tvorivého úsilia. Je to impozantné dielo, ktoré sa môže stať základom tradície podobne ako *Encyklopaedia Britannica* v ďalšom sústavnom dopĺňovaní.

Ján Kocka

GENETIKA A DIALEKTIKA

Práce I. T. Frolova sú u nás dobre známe aspoň tým, ktorí sa zaoberajú filozofickou problematikou prírodných vied. Posledná Frolovova kniha¹ je zhrnutím dlhoročnej významnej etapy jeho výskumov — etapy filozofických a metodologických analýz problematiky súčasnej genetiky a zápalistej polemiky s vulgarizujúcimi interpretáciami filozofickej problematiky biologických vied.

Hlavné úlohy svojej knihy autor rámcovo vymedzil takto: zistiť, aký je charakter a aké sú zvláštnosti fundamentálnych procesov, ktoré prebiehajú v súčasnej genetike, včítane jej metodologickej sféry; zistiť, ako sa interpretujú z pozície materialistickej dialektiky, v čom sú prednosti tejto interpretácie; zistiť, ako sa rozvíjali metodologické základy genetiky a aké sú smery tohto vývoja s prihliadnutím na ich súvis s dialektikou (s. 7). Pokiaľ autor

hovorí o metodológii, „metodologickej sfére“, „základoch“ a pod. vedy, má na mysli predovšetkým jej celkovú filozofickú orientáciu, teda metodologickú funkciu vo vede podľa neho plní celá filozofia a najmä materialistická dialektika. Okrem toho hovorí o niektorých konkrétnych metódach genetického výskumu (alebo metodikách, napr. fyzikálnych) a usiluje sa o ich interpretáciu vo svetle dialektiky.

Základné úsilie autora smeruje k pozitívnemu riešeniu všeobecne teoretickej a metodologickej problematiky genetiky. Zároveň však venuje veľa miesta fundovanej a presvedčivej polemiky s genetickou teóriou Lysenkovej školy a ideologickým konštrukciami z nej vyvodzovaným. Je to aj pochopiteľné, pretože filozofická stránka

¹ I. T. Frolov, *Genetika i dialektika*, Moskva 1968, 360.